МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ, НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОДА
**ВСП «ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ЕКОНОМІКИ, ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ»**
ПЗВО «КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ПОДАТКОВИЙ ІНСТИТУТ»
Циклова комісія загальноосвітніх та фахових дисциплін

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директорка коледжу
_____Вікторія САВЧУК
«_____»_____2026 року

# РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

з навчальної дисципліни **«Історія України»**
для підготовки фахових молодших бакалаврів

за галуззю знань D Бізнес, адміністрування та право,
спеціальності D6 Секретарська та офісна справа

за галуззю знань D Бізнес, адміністрування та право,
D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

за галуззю знань F Інформаційні технології
спеціальності F7 Комп'ютерна інженерія

м. Кам'янець-Подільський
2026 р.

Робоча навчальна програма з дисципліни «Історія України» складена на основі навчальної програми для закладів загальної середньої освіти «Історія України. Всесвітня історія. 6-11 класи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 р. № 698)

Розробник: викладач суспільних дисциплін Олександр ШОЛК

Робочу програму схвалено на засіданні циклової комісії загальноосвітніх та фахових дисциплін

протокол від «__» вересня 2026 року № 1.

Голова циклової комісії _____ Сергій ГНАТЕНКО

Заступник директора
з навчальної роботи _____ Юлія Бойчук

## 1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

<table>
<tr><td rowspan="2">Найменування показників</td><td rowspan="2">Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійний ступінь</td><td colspan="4">Характеристика навчальної дисципліни</td></tr>
<tr><td colspan="4">денна форма навчання</td></tr>
<tr><td>Кількість кредитів - 5</td><td>Галузі знань<br><u>D Управління та адміністрування,<br>F Інформаційні технології</u><br>(шифр і назва)</td><td colspan="4">Базова</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Змістових модулів - 4</td><td rowspan="5">Спеціальності (професійне спрямування):<br><u>D2 Фінанси, банківська справа та страхування, D6 Секретарська та офісна справа, F7 Комп’ютерна інженерія</u></td><td colspan="4">Рік підготовки:</td></tr>
<tr><td colspan="2">1-й</td><td colspan="2">2-й</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Індивідуальне науково-дослідне завдання <u>реферат / публікація статті</u></td><td colspan="4">Семестр</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Загальна кількість годин – 180</td><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Навчальних годин для денної форми навчання:<br>аудиторних – 180<br>самостійної роботи студента –</td><td rowspan="8">Освітньо-професійний ступінь:<br><u>фаховий молодший бакалавр</u></td><td colspan="4">Лекції</td></tr>
<tr><td>22</td><td>22</td><td>24</td><td>24</td></tr>
<tr><td colspan="4">Семінарські</td></tr>
<tr><td>20</td><td>22</td><td>22</td><td>24</td></tr>
<tr><td colspan="4">Самостійна робота</td></tr>
<tr><td>0</td><td>0</td><td>0</td><td>0</td></tr>
<tr><td colspan="4">Консультації:</td></tr>
<tr><td>0</td><td>0</td><td>0</td><td>0</td></tr>
<tr><td colspan="4">Вид контролю:</td></tr>
<tr><td colspan="4">семестровий</td></tr>
</table>

**Примітка**.
Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

***для денної форми навчання*** – **150 / 0 (100% / 0%)**

## 2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

В процесі становлення та розвитку незалежної Української держави не вщухає інтерес до нашої національної історії, уроків та досвіду минулого, що, в свою чергу, сприяє зростанню вимог до історичних досліджень.

Курс «Історія України» відноситься до дисциплін гуманітарного циклу.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є складний і багатогранний процес формування та розвитку українського етносу, який вніс і вносить значний вклад у надбання людської цивілізації, починаючи з стародавніх часів і закінчуючи сьогоденням.

Метою викладання навчальної дисципліни «Історія України» є навчити студентів розумінню ходу історичного розвитку українського народу та формування Української держави, надати їм розгорнуту інформацію про окремі періоди в її розвитку.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Історія України» є

- надати студентам конкретний історичний матеріал з історії України;
- висвітлити основні етапи етногенезу українського народу;
- охарактеризувати особливості соціально-економічного та політичного розвитку Української держави в різні періоди її існування;
- з'ясувати геополітичні особливості розвитку Української держави;
- ознайомити студентів з діяльністю визначних осіб вітчизняної історії;
- показати процес формування української національної ідеї та її значення у розбудові Української держави;
- охарактеризувати культурний розвиток українського народу та з'ясувати його культурні зв’язки з іншими європейськими народами.

Програма складена з урахуванням специфіки навчально-виховного процесу коледжі на основі програм з історії України старшої школи, враховуючи інтеграцію предметів старшої школи в дисципліни освітньо-професійної програми коледжу.

Вивчення предмета «Історія України» забезпечує також і реалізацію загальноосвітніх компетентностей: загальнонаукова, загальнокультурна, громадянська, уміння вчитися.

«Загальнонаукова» компетентність спрямована на вивчення вітчизняної історії, розуміння причинно-наслідкових зв’язків розвитку суспільства і уміння їх використовувати у професійній діяльності та всебічно аналізувати історичні процеси, події та факти з наукових позицій їх тлумачення.

«Загальнокультурна» компетентність передбачає оволодіння студентами вітчизняною та світовою культурною спадщиною, високою історико-політичною культурою. Курс дає можливість студентам долучитися до скарбниці мудрості й досвіду, надбаних людством протягом тисячоліть.

Вивчення розвитку історії України, проблем і перспектив історичного процесу, проблем міжнаціональних відносин дозволяє формувати «громадянську» компетентність.

Компетентність «уміння вчитися» дає можливість студентам після вивчення курсу «Історія України» орієнтуватися в історичних процесах, подіях, фактах, застосовувати здобуті знання для прогнозування суспільних процесів, аналізувати й оцінювати явища політичного розвитку українського суспільства в контексті світової історії, зіставляти історичні процеси з епохами, вміти самостійно

опрацьовувати матеріал, працювати з додатковою літературою, картою, першоджерелами і на основі цього висловлювати та обґрунтовувати власну думку.

Враховуючи, що історія України є нормативною дисципліною, після вивчення курсу формою контролю є обов'язковий іспит.

В навчальних планах підготовки фахових молодших бкалаврів дисципліна «Історія України» відноситься як до циклу загальноосвітньої підготовки так і до циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки. Оцінювання знань студентів з історії України здійснюється за дванадцятибальною шкалою. За результатами роботи студента за рік виставляються підсумкові бали на підставі семестрових балів незалежно від результатів атестації. Бали за атестацію виставляються у додаток до атестату окремо.

## Перелік основних умінь та понять

*Вивчаючи курс «Історія України» студенти повинні вміти:*

- порівнювати, аналізувати, узагальнювати і критично оцінювати історичні факти та діяльність осіб;
- оцінювати події та діяльність людей в історичному процесі з позиції загальнолюдських цінностей;
- співставляти історичні події, процеси з періодами (епохами);
- розрізняти тенденційно подану інформацію;
- орієнтуватись у науковій періодизації історії України;
- вміти самостійно добувати історичну інформацію за темою, працювати з першоджерелами, літературою;
- аргументовано на основі історичних фактів відстоювати власні погляди на ту чи іншу проблему;
- самостійно складати конспект, тези, готувати реферат, відповідь на конференцію, семінарське заняття;
- вміти диспутувати, писати наукові студентські роботи.

*Вивчаючи курс «Історія України» студенти повинні знати :*

- сутність основних проблем історії та сучасного буття народу України;
- основні закони та етапи розвитку людської спільності;
- витоки української нації та її місце в загальнолюдських процесах;
- суспільно-економічні, політичні та культурні процеси історичного розвитку українського народу;
- історичні події;
- зародження та розвиток української державності;
- процеси розбудови сучасної незалежної української держави;
- діяльність історичних осіб і політичних партій.

## Основні поняття курсу:

автономія, археологічна культура, асиміляція, влада, власність, герб, гімн, гетьман, гривня, громада, громадянське суспільство, гуманізм, демографія, демократія, держава, державна мова, діаспора, демагогія, дипломатія, експансія, етнос, закон, звичаєве право, імперія, індустріальне суспільство, історія, історична школа, історичні закономірності, козацька рада, козацький стан, конституція, літопис, метрополія, міжнародна політика, модернізація, монархія, народництво, нація, національно-визвольний рух, національна меншина, парламентаризм,

первісне суспільство, племена, політика, популізм, політична партія, політична еліта, право, промисловий переворот, протекторат, революція, релігія, референдум, реформи, рід, символіка, суверенітет, українське питання, українська революція, універсал, установчі збори, федерація, християнство, цивілізація.

## Програмні компетентності навчання

галузь знань D Бізнес, адміністрування та право,
спеціальності D6 Секретарська та офісна справа

*Загальні компетентності*:

ЗК 02. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 07. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 09. Здатність розглядати суспільні явища в розвитку і конкретних історичних умовах.

*Спеціальні компетентності*:

СК 02. Знання і розуміння становлення та розвиток правових та державних інститутів на різних історичних етапах.

*Результати навчання*:

РН 16 Формування розуміння сутності історичних перетворень, що відбуваються в сучасній Україні, а також почуття патріотизму, правосвідомості.

галузь знань D Бізнес, адміністрування та право,
D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

*Загальні компетентності:*

ЗК 01. Здатність реалізувати свої права і обов’язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 02. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 08. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

*Спеціальні компетентності:*

СК 03. Розуміння особливостей функціонування сучасної національної і світової фінансових систем та їх структури.

*Результати навчання:*

РН 01. Знати свої права як члена суспільства, розуміти цінності громадянського суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина України.

РН 04. Знати і розуміти теоретичні основи та принципи фінансової науки, особливості функціонування фінансових систем.

# 3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**1-Й СЕМЕСТР**

*Хронологічне охоплення: від найдавніших часів до середини XVII ст.*

**ТЕМА 1. Стародавня історія України: від антропогенезу до античної цивілізації**

Дослідження первісної історії традиційно розпочинає курс, проте акцент зміщується з простого переліку археологічних епох на аналіз соціально-економічних революцій. Неолітична революція та феномен Трипільської культури розглядаються як протоурбанізаційні процеси східноєвропейського масштабу. Античні міста-держави Північного Причорномор'я (Ольвія, Херсонес, Пантікапей) вивчаються як інтегральна частина українського цивілізаційного простору, що здійснювала потужний культурний вплив на кочовиків раннього залізного віку.

**Лекція 1**

1. Предмет, завдання та джерельна база курсу. Сучасна періодизація.
2. Палеоліт, мезоліт та неолітична революція на українських землях.
3. Трипільська археологічна культура: господарство, побут, протоміста.
4. Кочовики раннього залізного віку: кіммерійці, скіфи, сармати.
5. Велика грецька колонізація: полісний устрій та взаємини з місцевими племенами.

**Семінар 1**

1. Еволюція історичної думки: від етноцентризму до глобальної історії.
2. Господарський та соціальний устрій Трипільської культури.
3. Велика Скіфія: політичний лад, військове мистецтво та мистецькі пам'ятки.
4. Вплив античної цивілізації Північного Причорномор'я на соціогенез місцевого населення.

**ТЕМА 2. Ранні слов'яни та процеси етногенезу в епоху Великого переселення народів**

Вивчення ранніх слов'ян фокусується на їхній ролі в європейських міграційних процесах. Антська держава розглядається як перше потужне військово-політичне об'єднання на українських теренах, що вело активну боротьбу з готами, аварами та Візантією. Увага приділяється господарській базі слов'ян, яка, всупереч старим уявленням, була високорозвиненою та орієнтованою на землеробство, що стало фундаментом для майбутнього державотворення.

**Лекція 2**

1. Теорії автохтонності та міграції. Писемні джерела про венедів, антів та склавинів.
2. Велике переселення народів і Велике розселення слов’ян.
3. Військово-політичний устрій Антського царства.
4. Формування племінних союзів східних слов'ян напередодні утворення Русі.
5. Економіка, соціальна стратифікація та язичницький пантеон.

**Семінар 2**

1. Дискусії щодо етногенезу праукраїнського етносу в сучасній історіографії.
2. Взаємини слов'ян із Візантійською імперією та кочовим світом.
3. Географія розселення літописних племен (поляни, сіверяни, деревляни тощо).
4. Побут, вірування та звичаї ранньослов'янських племен: археологічний зріз.

**ТЕМА 3. Утворення та розквіт Русі-України (Київської держави)**

Ця тема досліджує генезу державності з акцентом на інституційну розбудову. Відкидаючи спрощені уявлення про виключно зовнішнє (варязьке) походження влади, програма аналізує синтез місцевого слов'янського потенціалу та скандинавської військової організації. Діяльність Володимира Великого та Ярослава Мудрого вивчається крізь призму цивілізаційного вибору

(хрещення) та кодифікації права («Руська правда»), що інтегрувало Русь до європейського простору.

**Лекція 3**

1. Передумови державотворення. Норманська теорія та її критика.
2. Консолідація влади першими князями (Олег, Ігор, Ольга, Святослав).
3. Реформи Володимира Великого. Запровадження християнства (988 р.).
4. Внутрішня політика Ярослава Мудрого. Кодифікація права («Руська правда»).
5. Соціальна структура суспільства та розвиток феодальних відносин.

**Семінар 3**

1. Реформа збору данини княгині Ольги як крок до інституціоналізації влади.
2. Хрещення Русі: геополітичні передумови та соціокультурні наслідки.
3. «Руська правда» як джерело вивчення економіки та правової свідомості.
4. Шлюбна дипломатія Ярослава Мудрого та місце Русі в системі європейських держав.

**ТЕМА 4. Поліцентрична Русь: Чернігівське, Переяславське та Новгород-Сіверське князівства**

Відходячи від традиційного наративу, який трактує роздробленість виключно як період "занепаду", ця тема пропонує європейський погляд на процеси політичної децентралізації. Розпад єдиної держави стимулював небувалий економічний та культурний розквіт регіональних центрів. Глибоко вивчається Чернігівське князівство, яким правила могутня династія Ольговичів, що мала величезний вплив на всю геополітику Східної Європи, а також специфіка Переяславського та Новгород-Сіверського князівств.

**Лекція 4**

1. Причини політичної децентралізації Русі. Любецький з'їзд князів (1097 р.).
2. Київське князівство як сакральний центр та об'єкт боротьби.
3. Чернігівське князівство: територіальна експансія та династія Ольговичів.
4. Переяславське та Новгород-Сіверське князівства: порубіжжя та захист від кочовиків.
5. Економічне піднесення удільних князівств та розвиток міст.

**Семінар 4**

1. Постать Володимира Мономаха. Політичний та моральний вимір «Повчання дітям».
2. Чернігівське князівство: аналіз політичного впливу та боротьби за Київ.
3. Історична основа «Слова о полку Ігоревім» та роль Новгород-Сіверського князівства.
4. Взаємовідносини руських князівств із половецьким степом: війна, торгівля, дипломатія.
5. Культура, писемність та архітектура поліцентричної Русі.

**ТЕМА 5. Королівство Руське (Галицько-Волинська держава) та виклик Монгольської навали**

Тема розкриває значення Галицько-Волинської держави як правонаступниці Києва та повноцінного європейського королівства. Акцентується увага на прозахідній орієнтації Романа Мстиславича та Данила Галицького, їхній боротьбі з боярською опозицією та спробах створення антимонгольської коаліції. Монгольська навала розглядається не лише як катастрофа, але й як фактор, що кардинально змінив геополітичний баланс та систему управління в регіоні.

**Лекція 5**

1. Об'єднання Волині та Галичини (1199 р.). Внутрішня політика Романа Мстиславича.
2. Боротьба за владу після смерті Романа та втручання Польщі й Угорщини.
3. Монгольська навала (1239–1241 рр.) та встановлення золотоординської залежності.
4. Державотворча діяльність Данила Романовича. Коронація 1253 р.
5. Еволюція та занепад Галицько-Волинської держави за спадкоємців Данила.

**Семінар 5**

1. Соціальна структура Галичини: феномен потужної боярської опозиції.
2. Монгольська навала: руйнування інфраструктури та система видачі ярликів.

3. Дипломатія Данила Галицького: пошук союзників у Європі та відносини з Папою Римським.
4. Останні правителі династії (Лев Данилович, Юрій І Львович): балансування між Ордою та Заходом.

**ТЕМА 6. Правовий та політичний простір Великого князівства Литовського**

У цій темі долається стереотипне сприйняття Великого князівства Литовського як виключно іноземного поневолювача. Литовсько-руська доба вивчається як період симбіозу, коли українська шляхта зберігала свої права, а руська мова мала статус державної. Особлива увага приділяється Литовським статутам (1529, 1566, 1588 рр.), які стали феноменом європейської юриспруденції, закріпивши конституційні принципи управління багатонаціональною державою.

**Лекція 6**

1. Інкорпорація українських земель до ВКЛ. Битва на Синіх Водах (1362 р.).
2. Політика литовських князів: принцип «старого не порушуємо, новини не вводимо».
3. Кревська (1385 р.) та Городельська (1413 р.) унії: політичні наслідки.
4. Суспільно-політичний устрій ВКЛ. Формування шляхетського стану.
5. Литовські статути як класичні кодекси європейського феодального права.

**Семінар 6**

1. Дискусії навколо характеру інкорпорації українських земель до ВКЛ.
2. Виступ Свидригайла Ольгердовича та ідея «Великого князівства Руського» (1432-1435).
3. Правовий аналіз Статутів ВКЛ: захист особистих і майнових прав шляхти.
4. Статус православної церкви та культурний синтез у литовсько-руській державі.
5. Еволюція соціальної структури: від вільних селян до початку закріпачення.

**ТЕМА 7. Українські землі у складі Польського королівства: урбанізація та Магдебурзьке право**

Інкорпорація Галичини та Західного Поділля до Польського королівства аналізується через призму адміністративних трансформацій та розвитку міського самоврядування. Надання Магдебурзького права українським містам (Львів, Кам'янець-Подільський, Луцьк) вивчається як процес долучення до європейської міської цивілізації, що стимулювало розвиток ремесел, торгівлі та формування потужних міщанських інституцій (магістрату, лави, ради).

**Лекція 7**

1. Загарбання Польщею Галичини та Поділля. Утворення воєводств.
2. Поняття та походження Магдебурзького права в Європі.
3. Система самоврядування міст: магістрат, війт, лава, рада.
4. Розвиток цехового ремесла, ярмаркової торгівлі та економіка міст.
5. Міжнаціональні відносини у містах: руська, вірменська, польська та єврейська громади.

**Семінар 7**

1. Адміністративно-територіальний устрій на землях Польського королівства.
2. Аналіз привілеїв Магдебурзького права: економічні свободи та судова автономія.
3. Соціальні суперечності у містах: патриціат, поспільство, плебс.
4. Історія Кам'янця-Подільського як полікультурного центру та «редуту християнства».
5. Обмеження прав православного міщанства та передумови релігійних конфліктів.

**ТЕМА 8. Державотворення сусідів: Кримське ханство та Молдавське князівство**

Ця тема реалізує вимогу докорінного зміщення акцентів, пропонуючи детальне вивчення державних утворень Півдня та Південного Заходу. Кримське ханство розглядається не лише як джерело набігів (ясиру), але як високоорганізована держава з розвиненим апаратом управління, багатонаціональною культурою та міцною економікою. Окремо аналізуються тісні контакти з Молдавським князівством, спільні військові кампанії та боротьба за контроль над Покуттям.

**Лекція 8**

1. Утворення Кримського ханства (Хаджі Гірей) та васалітет від Османської імперії.

2. Державний устрій Криму: хан, беї, диван. Роль родової аристократії.
3. Соціально-економічний лад та багатонаціональна культура Кримського ханства.
4. Утворення Молдавського князівства. Вплив на Закарпаття, Галичину та Поділля.
5. Московська експансія кінця XV – поч. XVI ст. та її наслідки для Чернігово-Сіверщини.

**Семінар 8**

1. Деконструкція стереотипів: Кримське ханство як повноцінний геополітичний гравець.
2. Правовий статус немусульманських громад (греків, вірмен, іудеїв) у Криму.
3. Дипломатія та військові конфлікти між Польщею та Молдавією за Покуття (битва під Обертином).
4. Українське населення у складі Угорщини, Молдови та Московської держави.
5. Архітектурна спадщина: Бахчисарайський палац та Хотинська фортеця.

**ТЕМА 9. Виникнення козацтва. Запорозька Січ як військово-демократична республіка**

Перехід до козацької доби передбачає аналіз складних соціально-економічних причин формування нового стану на порубіжжі Дикого Поля. Запорозька Січ вивчається як унікальний феномен військової демократії з чіткою управлінською структурою, що стала каталізатором національного пробудження. Розглядаються процеси легалізації козацтва через створення реєстру.

**Лекція 9**

1. Причини та соціальна база виникнення українського козацтва.
2. Заснування Запорозької Січі (Д. Вишневецький). Її географічне розташування.
3. Військово-адміністративний устрій Січі: козацька рада, кошовий отаман, старшина.
4. Реєстрове козацтво: утворення, права, привілеї та обов'язки.
5. Господарська діяльність козаків (зимівники, промисли, торгівля).

**Семінар 9**

1. Дискусії навколо походження терміна «козак» та перших писемних згадок.
2. Демократичний устрій Січі як альтернатива феодальному суспільству Речі Посполитої.
3. Козацькі клейноди як символи влади та державності.
4. Люблінська унія 1569 р.: об'єднання українських земель у складі Польщі та його наслідки.

**ТЕМА 10. Визвольний рух та релігійно-культурне відродження (кінець XVI – перша половина XVII ст.)**

У фокусі теми - трансформація козацтва з локальної військової сили на репрезентанта інтересів усієї української нації. Вивчаються перші козацько-селянські повстання як реакція на соціальний гніт. Окрема увага приділяється гетьмануванню Петра Конашевича-Сагайдачного, який поєднав військову потужність із захистом православної ідентичності та підтримкою освіти.

**Лекція 10**

1. Козацько-селянські повстання кінця XVI ст. (К. Косинський, С. Наливайко).
2. Берестейська церковна унія 1596 р.: причини, укладення, наслідки.
3. Православні братства та їхня роль у захисті національної ідентичності.
4. Гетьманування П. Конашевича-Сагайдачного. Хотинська війна 1621 р.
5. Козацькі повстання 1620–1630-х рр. та видання «Ординації Війська Запорозького...» (1638).

**Семінар 10**

1. Берестейська унія: розкол українського суспільства чи спроба цивілізаційного компромісу?
2. Розвиток полемічної літератури, книгодрукування та освіти (Києво-Могилянський колегіум).
3. Військово-політичний портрет П. Конашевича-Сагайдачного: дипломатія та морські походи.
4. Відновлення православної ієрархії (1620) за підтримки козацтва.

**‘ТЕМА 11. Національно-визвольна війна та створення Української козацької держави**

Дослідження фундаментальної події української історії середини XVII ст., що призвела до

утворення модерної національної держави — Війська Запорозького. Програма відходить від трактування подій як звичайного "селянського бунту", акцентуючи на геополітичній стратегії Богдана Хмельницького, розбудові державних інституцій та пошуку військово-політичних союзників, включно з Кримським ханством.

**Лекція 11**

1. Передумови, причини та характер Національно-визвольної війни.
2. Переможні битви 1648 р. (Жовті Води, Корсунь, Пилявці) та союз із Кримом.
3. Зборівський (1649) та Білоцерківський (1651) договори: спроби легітимізації влади.
4. Інституційна розбудова Української козацької держави: полковий устрій, фінанси, суд.
5. Переяславська рада (1654) та Березневі статті у контексті міжнародної дипломатії.

**Семінар 11**

1. Політичний та психологічний портрет Богдана Хмельницького.
2. Еволюція державної ідеї: від вимог козацької автономії до повної незалежності.
3. Роль кримськотатарської кінноти у військових кампаніях Б. Хмельницького.
4. Юридична оцінка Переяславського договору 1654 р. у сучасній історіографії.
5. Віленське перемир'я (1656) та спроби Хмельницького створити антипольську коаліцію зі Швецією.

**ТЕМА 12. Доба Руїни та спроби відновлення єдності Гетьманщини**

Завершення першого семестру охоплює трагічний період громадянських воєн, розколу держави по Дніпру та іноземних інтервенцій. Аналізуються причини деградації політичних інституцій та водночас розглядаються постаті гетьманів (І. Виговський, П. Дорошенко), які докладали титанічних дипломатичних і військових зусиль для збереження українського суверенітету та соборності.

**Лекція 12**

1. Причини та сутність «Руїни». Внутрішня політика гетьмана Івана Виговського.
2. Гадяцький трактат (1658) та Конотопська битва (1659).
3. Розкол Гетьманщини. Андрусівське перемир'я (1667) між Річчю Посполитою та Московією.
4. Гетьманування Петра Дорошенка («Сонце Руїни») та орієнтація на Османську імперію.
5. Бахчисарайський мир (1681) та «Вічний мир» (1686). Наслідки для українських земель.

**Семінар 12**

1. Гадяцький трактат: нереалізований проєкт Великого князівства Руського.
2. Трагедія гетьманування Юрія Хмельницького та зовнішньополітичні хитання.
3. Петро Дорошенко: стратегія об'єднання України військово-дипломатичними методами.
4. Підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату (1686): політичний вимір.
5. Слобідська Україна: специфіка заселення, полковий устрій та козацькі вольності.

## 2-Й СЕМЕСТР (Теми 13–23)

*Хронологічне охоплення: від кінця XVII ст. до 1914 року.*

**ТЕМА 13. Відродження Гетьманщини. Доба Івана Мазепи та Пилипа Орлика**

Початок другого семестру присвячений періоду економічного та культурного ренесансу Гетьманщини. Постать Івана Мазепи розглядається крізь призму європейської політики, меценатства та спроби здобути незалежність під час Північної війни. Конституція Пилипа Орлика аналізується як видатний документ ранньомодерного конституціоналізму, що випередив європейську політичну думку.

**Лекція 13**

1. Соціально-економічна та культурна політика гетьмана Івана Мазепи.
2. Геополітична ситуація під час Північної війни. Перехід Мазепи на бік Карла XII.
3. Полтавська битва (1709 р.) та каральні акції Москви (знищення Батурина, Чортомлицької Січі).

4. Еміграція політичної еліти. Діяльність Пилипа Орлика.
5. «Пакти і конституція прав і вольностей Війська Запорозького» (1710 р.).

**Семінар 13**

1. Іван Мазепа як державний діяч, дипломат і меценат: подолання імперських міфів.
2. Українське бароко: аналіз архітектурних пам'яток, збудованих коштом Мазепи.
3. Правовий аналіз Конституції П. Орлика: принцип розподілу гілок влади.
4. Репресивна політика Петра І щодо українських земель після 1709 року.
5. Гетьманування І. Скоропадського та початок обмеження автономії (Малоросійська колегія).

**ТЕМА 14. Ліквідація козацької автономії та суспільні рухи у XVIII ст.**

Тема розкриває процес поступової, але цілеспрямованої інкорпорації Гетьманщини до складу Російської імперії. Вивчається опір козацької старшини (П. Полуботок) та останні спроби реформування устрою за К. Розумовського. Паралельно аналізуються потужні соціальні рухи на Правобережжі та Західній Україні (Коліївщина, рух опришків), що стали реакцією на посилення польського гніту напередодні поділів Речі Посполитої.

**Лекція 14**

1. Опір старшини імперському диктату. Виступ Павла Полуботка.
2. Реформи гетьмана Данила Апостола та "Правління гетьманського уряду".
3. Відновлення та остаточна ліквідація гетьманства (Кирило Розумовський, 1764 р.).
4. Знищення Запорозької Січі (1775 р.) та закріпачення селян Лівобережжя (1783 р.).
5. Гайдамацький рух (Коліївщина, 1768 р.) та опришки (О. Довбуш) на західноукраїнських землях.

**Семінар 14**

1. Кирило Розумовський: останні спроби розбудови суверенних інституцій Гетьманщини.
2. Доля запорозьких козаків після 1775 року: Задунайська Січ та Чорноморське військо.
3. Причини, рушійні сили та наслідки Коліївщини (М. Залізняк, І. Ґонта).
4. Поділи Речі Посполитої (1772, 1793, 1795 рр.) та зміна геополітики Східної Європи.
5. Культура України XVIII ст.: філософія Григорія Сковороди та архітектура.

**ТЕМА 15. Українські землі під владою імперій наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.**

Після ліквідації Речі Посполитої українські території опинилися розділеними між Російською та Австрійською імперіями. Тема аналізує адміністративні зміни, демографічний склад, а також економічне становище. Особлива увага приділяється початку промислового перевороту, розвитку торгівлі та кризі кріпосницької системи, що вилилася у масові соціальні виступи.

**Лекція 15**

1. Зміни в адміністративно-територіальному устрої Наддніпрянщини та Західної України.
2. Демографічний та соціальний склад населення обох імперій.
3. Економічний розвиток: криза кріпосництва та початок промислового перевороту.
4. «Аракчеєвщина», створення військових поселень та антикріпосницькі рухи (У. Кармалюк).
5. Вплив російсько-турецьких війн (1806-1812, 1828-1829 рр.) на українські землі.

**Семінар 15**

1. Порівняльний аналіз імперських адміністративних систем (губернії проти коронних країв).
2. Зародження капіталістичних відносин: чумацтво, ярмарки, порто-франко в Одесі.
3. Опір селянства та військових поселенців: форми та наслідки боротьби.
4. Українське питання в планах декабристів (Південне товариство, "Руська правда" П. Пестеля).
5. Польське повстання 1830-1831 рр. та його наслідки для Правобережної України.

**ТЕМА 16. Початок українського національного відродження**

Відповідно до концепції М. Гроха, тема досліджує перехід від академічного (збирання фольклору) до культурницького етапу національного руху. Аналізується роль інтелектуальної

еліти в збереженні мови та історичної пам'яті. Увага зосереджується на виданні «Енеїди» І. Котляревського, діяльності харківських романтиків та західноукраїнської «Руської трійці», що поклали край спробам культурної асиміляції українців.

**Лекція 16**

1. Етапи національного відродження бездержавних народів за М. Грохом.
2. Початок відродження на Наддніпрянщині. «Енеїда» І. Котляревського та «Історія Русів».
3. Роль Харківського університету у формуванні інтелектуальної еліти (романтики).
4. Національне пробудження в Західній Україні. Товариство греко-католицьких священників.
5. «Руська трійця» (1833–1837 рр.) та значення альманаху «Русалка Дністровая».

**Семінар 16**

1. «Історія Русів» як політичний маніфест української автономістичної еліти.
2. Значення творчості Тараса Шевченка (видання «Кобзаря» у 1840 р.) для національного руху.
3. «Руська трійця» (М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький): виклик консерватизму.
4. Вплив ідей Просвітництва та європейського романтизму на українську інтелігенцію.
5. Розвиток освіти, науки та мистецтва у першій половині XIX ст.

**ТЕМА 17. Політизація українського руху: Кирило-Мефодіївське братство та «Весна народів»**

Ця тема охоплює переломний момент переходу національного відродження до політичної фази. Створення Кирило-Мефодіївського братства заклало програмні основи українського державотворення (республіканізм, федералізм, скасування кріпацтва). Революція 1848–1849 рр. в Австрійській імперії дозволила українцям Галичини створити першу легальну політичну організацію — Головну Руську Раду, що стала потужним голосом нації на європейській арені.

**Лекція 17**

1. Утворення та склад Кирило-Мефодіївського братства (1846–1847 рр.).
2. Програмні документи братства: «Книга буття українського народу» та Статут.
3. Ідеологічні течії всередині братства (радикальна та поміркована). Репресії царизму.
4. Європейська революція 1848–1849 рр. («Весна народів») та вплив на західноукраїнські землі.
5. Утворення Головної Руської Ради (ГРР): вимоги поділу Галичини та мовні права.

**Семінар 17**

1. Політичний, соціальний та національний виміри програми кирило-мефодіївців.
2. Порівняльний аналіз поглядів М. Костомарова, П. Куліша та Т. Шевченка.
3. Скасування панщини в Галичині, на Буковині та Закарпатті у 1848 р.: економічні наслідки.
4. Участь українців у Слов'янському з'їзді у Празі та перші вибори до парламенту.
5. Здобутки ГРР: видання газети «Зоря Галицька», створення Галицько-Руської матиці.

**ТЕМА 18. Модернізація суспільства в другій половині XIX ст.**

Скасування кріпосного права та комплекс буржуазних реформ кардинально змінили соціально-економічний ландшафт України. Досліджуються механізми викупу землі, зародження ринкових відносин у сільському господарстві та прискорена індустріалізація, що перетворила Південь та Схід України на промислове серце імперії (розвиток Донбасу та Кривбасу). Водночас аналізується урбанізація та її денаціоналізуючий вплив.

**Лекція 18**

1. Передумови, зміст та наслідки селянської реформи 1861 р. у Російській імперії.
2. Буржуазні реформи 1860–1870-х рр. (земська, судова, міська, військова, освітня).
3. Завершення промислового перевороту. Розвиток металургії та вугледобування.
4. Будівництво залізниць. Інтеграція економіки України у світовий ринок (порти Чорного моря).
5. Соціальна диференціація суспільства: формування пролетаріату та підприємців.

**Семінар 18**

1. Селянська реформа: юридичне звільнення проти економічного зубожіння (відрізки, викупні платежі).
2. Земське самоврядування як інструмент розвитку регіональної інфраструктури, освіти та медицини.
3. Специфіка капіталістичної індустріалізації в Україні: домінування іноземного капіталу.
4. Міграційні процеси та демографічні зміни. Зміна етнічного обличчя великих міст.

**ТЕМА 19. Суспільно-політичний рух у Наддніпрянщині (друга половина XIX ст.)**

На тлі ліберальних реформ в імперії розпочався новий етап українського руху, зосереджений на культурно-просвітницькій роботі інтелігенції (громад). Тема критично аналізує шовіністичну політику Російської імперії, спрямовану на повне знищення української мови та ідентичності через сумнозвісні Валуєвський циркуляр та Емський указ. Розглядається перехід до нелегальних форм боротьби та виникнення першої самостійницької організації.

**Лекція 19**

1. Рух хлопоманів (В. Антонович) та створення Київської «Громади» (1859 р.).
2. Валуєвський циркуляр 1863 р.: причини, зміст, наслідки для українського руху.
3. Відновлення громадівського руху в 1870-х роках. Діяльність Південно-Західного відділу РГТ.
4. Емський указ 1876 р. Еміграція М. Драгоманова та його політична діяльність у Женеві.
5. «Братство тарасівців» (1891 р.) як перша організація, що висунула ідею самостійності.

**Семінар 19**

1. Ідеологія «хлопоманства»: повернення полонізованої шляхти до національного коріння.
2. Лінгвоцид як державна політика: юридичний та політичний аналіз Валуєвського і Емського актів.
3. Наукова та просвітницька діяльність Старої Громади (П. Чубинський, М. Лисенко).
4. Михайло Драгоманов: концепція європейського федералізму та соціалізму.
5. Радикалізація студентства наприкінці століття: перехід від культурництва до політики.

**ТЕМА 20. Суспільно-політичне життя Галичини та Буковини (друга половина XIX ст.)**

На відміну від Наддніпрянщини, конституційна монархія Габсбургів надавала легальні можливості для політичної діяльності. Тема аналізує поляризацію західноукраїнського суспільства: діяльність реакційної течії москвофілів та протидію їм з боку народовців, які створили розгалужену мережу національних інституцій («Просвіта», НТШ). Розглядається також компромісна угода («Нова ера»), що мала на меті нормалізувати українсько-польські відносини.

**Лекція 20**

1. Конституційні реформи в Австрійській імперії та правове становище українців.
2. Течія москвофілів (русофілів): ідеологічні засади, соціальна база та підтримка Росією.
3. Рух народовців: культурницька робота, створення товариства «Просвіта» (1868 р.).
4. Наукове товариство імені Шевченка (НТШ, 1892 р.) як неформальна українська академія наук.
5. Політика «Нової ери» (1890 р.): суть компромісу між українцями та поляками.

**Семінар 20**

1. Порівняльний аналіз програмних засад москвофілів та народовців.
2. Роль греко-католицького духовенства у суспільно-політичному житті Галичини.
3. Механізми розбудови національних інституцій народовцями (преса, кредитові спілки).
4. Наслідки та причини краху польсько-українського компромісу 1890 року.
5. Культурне життя на Буковині та Закарпатті у другій половині XIX ст.

**ТЕМА 21. Політизація національного руху. Утворення політичних партій (поч. XX ст.)**

На зламі століть український національний рух вийшов на найвищий — політичний — етап свого

розвитку. Досліджується створення перших політичних партій як у Галичині, так і в Наддніпрянщині. Програма акцентує на формулюванні ідеї державної незалежності, яку вперше артикулювали Ю. Бачинський та М. Міхновський, та аналізує розкол партій за соціалістичною і національною лініями.

**Лекція 21**

1. Утворення першої партії в Галичині — РУРП (1890 р.). Роль І. Франка та М. Павлика.
2. Формування національно-демократичного (УНДП) та соціал-демократичного (УСДП) рухів.
3. Виникнення Революційної української партії (РУП, 1900 р.) у Наддніпрянщині.
4. Ідея державної самостійності: Ю. Бачинський («Україна irredenta») та М. Міхновський.
5. Диференціація РУП та утворення нових партій (УСДРП, УДРП, УНП).

**Семінар 21**

1. Програмні вимоги Русько-української радикальної партії (РУРП) та еволюція її ідеології.
2. Брошура Миколи Міхновського «Самостійна Україна» як маніфест націоналізму.
3. Партійна система Наддніпрянської України: порівняльний аналіз лівих та ліберальних партій.
4. Ставлення українських партій до загальноросійських опозиційних рухів.
5. Роль преси в розповсюдженні політичних ідей на початку XX ст.

**ТЕМА 22. Революція 1905–1907 рр. та столипінські реформи в Україні**

Тема висвітлює вплив Першої російської революції на зняття цензурних обмежень, легалізацію української преси та створення просвітницьких організацій на Сході України. Досліджується парламентська діяльність українських депутатів у Державній Думі. Водночас аналізуються наслідки столипінської аграрної реформи, яка зруйнувала селянську общину, стимулювала приватне фермерство, але також спричинила масову еміграцію українців за Урал.

**Лекція 22**

1. Причини, рушійні сили та початок революції 1905-1907 рр. Виступи робітників та селян.
2. Маніфест 17 жовтня 1905 р.: скасування цензури, поява української преси (газета «Хлібороб»).
3. Створення мережі товариств «Просвіта» на Наддніпрянщині. Діяльність ТУП.
4. Українська думська громада в I та II Державних Думах Російської імперії.
5. Столипінська аграрна реформа (1906-1911 рр.): руйнування общини, хутори та відруби.

**Семінар 22**

1. Збройні виступи на флоті (броненосець «Потьомкін», крейсер «Очаків»): український вимір.
2. Роль Михайла Грушевського у консолідації національного руху під час революції.
3. Політична реакція (1907-1914 рр.): заборона "Просвіт" та репресії проти інтелігенції.
4. Сутність та соціально-економічні наслідки Столипінської реформи для українського села.
5. Еміграційні процеси: переселення на Далекий Схід (Зелений Клин) та до Північної Америки.

**ТЕМА 23. Культура України в другій половині XIX – на початку XX ст.**

Напередодні глобальних потрясінь українська культура переживала період надзвичайного розквіту, долаючи імперські заборони. Програма передбачає вивчення здобутків української літератури, класичної музики та театру. Особливий акцент, згідно з вимогами НМТ, робиться на архітектурному модерні та візуальному розпізнаванні портретів провідних діячів науки й культури, таких як І. Франко, Леся Українка, А. Кримський.

**Лекція 23**

1. Розвиток освіти та книгодрукування всупереч цензурним утискам.
2. Досягнення науки: внесок І. Пулюя, І. Мечникова, Д. Яворницького, А. Кримського.
3. Українська література: від реалізму до модернізму (І. Франко, Леся Українка, М.

Коцюбинський).
4. Становлення професійного театру: діяльність Театру корифеїв (М. Кропивницький).
5. Образотворче мистецтво, архітектура (український модерн) та музика (М. Лисенко).

**Семінар 23**

1. Культура як засіб національного спротиву в умовах бездержавності.
2. Роль меценатів у підтримці культури (родини Терещенків, Харитоненків, Симиренків).
3. Театр корифеїв як інструмент масового пробудження національної свідомості.
4. Український архітектурний модерн: синтез європейських традицій та народного зодчества.

## 3-Й СЕМЕСТР (Теми 24–34)

*Хронологічне охоплення: від початку Першої світової війни до завершення Другої світової війни (1914–1945 рр.).*

**ТЕМА 24. Україна в горнилі Першої світової війни (1914–1918 рр.)**

Перша світова війна стала національною трагедією для українців, які опинилися по різні боки фронту у складі ворогуючих армій. Тема аналізує геополітичні плани Антанти і Троїстого союзу щодо України. Значна увага приділяється формуванню легіону Українських січових стрільців (УСС) як першого національного збройного формування нового часу, що мало не лише мілітарне, але й величезне національно-культурне значення.

**Лекція 24**

1. Українське питання в геополітичних планах Російської, Німецької та Австро-Угорської імперій.
2. Позиція українських політичних сил щодо війни (ГУР, СВУ, ТУП, С. Петлюра).
3. Легіон Українських січових стрільців (УСС): формування та бойовий шлях (гори Маківка, Лисоня).
4. Військові дії на українських землях: Галицька битва (1914), Горлицький прорив (1915).
5. Брусиловський прорив (1916). Соціально-економічні та демографічні наслідки війни.

**Семінар 24**

1. Трагедія бездержавного народу: братовбивчий характер війни для українців.
2. Програмні цілі Союзу визволення України (СВУ) та Головної української ради (ГУР).
3. Феномен легіону УСС: від військового підрозділу до культурного рушія нації.
4. Репресивна політика російської окупаційної влади в Галичині: арешт М. Грушевського.
5. Наростання економічної кризи, інфляція та погіршення життєвого рівня населення до 1917 р.

**ТЕМА 25. Початок Української революції 1917 р. та діяльність Центральної Ради**

Лютнева революція в Російській імперії відкрила вікно можливостей для відновлення державності. Тема розкриває процес створення Української Центральної Ради, поступову еволюцію її поглядів від автономізму до незалежності та ухвалення Універсалів. Особливий наголос робиться на українізації армії та складних компромісах із Тимчасовим урядом Росії, які зрештою призвели до збройної агресії більшовиків.

**Лекція 25**

1. Вплив Лютневої революції на Україну. Створення УЦР на чолі з М. Грушевським.
2. Початок українізації армії. Діяльність М. Міхновського та І. Скоропадського.
3. Перший Універсал УЦР: проголошення автономії. Створення Генерального Секретаріату.
4. Другий Універсал: політичний компроміс. Збройний виступ самостійників (липень 1917 р.).
5. Більшовицький переворот у Петрограді. Третій Універсал та проголошення УНР.

**Семінар 25**

1. Ідеологічні розбіжності лідерів УЦР: М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра.
2. "Тимчасова інструкція" російського уряду: аналіз звуження української автономії.
3. Політична, соціальна та земельна програма Третього Універсалу.
4. Перший Всеукраїнський з’їзд рад. Утворення маріонеткового уряду в Харкові.

5. Початок першої українсько-радянської війни. Бій під Крутами (січень 1918 р.).

**ТЕМА 26. Від проголошення незалежності УНР до Української Держави П. Скоропадського**

Під тиском радянської навали УЦР ухвалює епохальний Четвертий Універсал, який проголошує повну незалежність УНР. Тема детально вивчає дипломатичні успіхи (Берестейський мир) та подальший крах соціалістичної УЦР. Перехід до консервативного проєкту — Української Держави гетьмана П. Скоропадського — аналізується через призму його економічних, інституційних та культурних реформ, що викликали суперечливі реакції в суспільстві.

**Лекція 26**

1. Четвертий Універсал УЦР: історичне значення проголошення незалежності.
2. Берестейський мирний договір (1918 р.) та вступ австро-німецьких військ в Україну.
3. Державний переворот 29 квітня 1918 р. Утворення Української Держави П. Скоропадського.
4. Внутрішня політика гетьмана: відновлення приватної власності, адміністративні реформи.
5. Культурне та наукове будівництво (створення УАН, університетів).

**Семінар 26**

1. Дипломатичний успіх у Бересті: Україна як суб'єкт міжнародного права.
2. Аналіз причин падіння Центральної Ради.
3. Державотворча діяльність Павла Скоропадського: між консерватизмом та модернізацією.
4. Опозиція до гетьманського режиму: селянські повстання та утворення Директорії.
5. Грамота про федерацію з небільшовицькою Росією: тактичний крок чи політична помилка?

**ТЕМА 27. Доба Директорії УНР та Західноукраїнська Народна Республіка**

Тема фокусується на драматичних подіях кінця 1918 – початку 1919 років: поваленні гетьманату, формуванні Директорії та паралельному державотворенні в Галичині. Проголошення ЗУНР та Акт Злуки 1919 року розглядаються як вершина соборницьких прагнень нації. Аналізуються причини військових поразок українських армій в умовах боротьби на декілька фронтів та геополітичної ізоляції (Варшавська угода 1920 р.).

**Лекція 27**

1. Прихід до влади Директорії УНР (В. Винниченко, С. Петлюра). Друга війна з більшовиками.
2. "Листопадовий зрив" у Львові та проголошення ЗУНР (Є. Петрушевич).
3. Українсько-польська війна в Галичині (1918-1919 рр.). Створення УГА. Чортківська офензива.
4. Акт Злуки УНР і ЗУНР (22 січня 1919 р.): передумови та історичне значення.
5. Варшавський договір (1920 р.) та радянсько-польська війна. Поразка революції.

**Семінар 27**

1. Внутрішні суперечності Директорії: ідеологічні хитання та проблема отаманщини.
2. Державне будівництво ЗУНР: ефективна адміністрація, законодавство, регулярна армія.
3. Причини та наслідки підписання Варшавської угоди С. Петлюрою: ціна альянсу.
4. Повстанський (махновський) рух на Півдні України: соціальна база та військова тактика.
5. Ризький мир (1921 р.) та геополітичне розчленування українських земель між сусідами.

**ТЕМА 28. УСРР у 1920-х роках: між ідеологією та національним відродженням**

Встановлення комуністичного тоталітарного режиму супроводжувалося катастрофічним голодом 1921-1923 рр. Для порятунку економіки більшовики впроваджують НЕП. Тема досліджує феномен політики "коренізації" (українізації), яка, попри свій фасадний характер, дала потужний імпульс для небувалого розквіту української літератури, театру, мистецтва та науки (покоління, що згодом стане "Розстріляним відродженням").

**Лекція 28**

1. Економічний колапс та масовий голод в Україні 1921–1923 рр.
2. Впровадження Нової економічної політики (НЕП): свобода торгівлі, кооперація,

продподаток.
3. Входження УСРР до складу Радянського Союзу (1922 р.): втрата залишків суверенітету.
4. Політика «коренізації» (українізації): завдання більшовиків та реалізація (О. Шумський, М. Скрипник).
5. Українське культур відродження 1920-х років (ВАПЛІТЕ, М. Хвильовий, Л. Курбас).

**Семінар 28**

1. Причини та демографічні наслідки голоду 1921-1923 рр. Допомога міжнародних організацій (АРА).
2. Суперечності НЕПу: економічна лібералізація при збереженні політичної диктатури.
3. Здобутки та межі політики українізації в освіті, пресі та державному апараті.
4. Створення та діяльність Української автокефальної православної церкви (В. Липківський).
5. Феномен українського мистецького авангарду 1920-х років.

**ТЕМА 29. Радянська модернізація: індустріалізація та колективізація**

Курс на побудову тоталітарного суспільства вимагав форсованої індустріалізації, джерелом фінансування якої стало нещадне пограбування селянства. Тема аналізує механізми суцільної колективізації, політика ліквідації заможного селянства (розкуркулення) та жорстокий спротив українського села. Досліджуються соціальні наслідки переходу до планової директивної економіки.

**Лекція 29**

1. Згортання НЕПу та перехід до директивної економіки. Курс на форсовану індустріалізацію.
2. Особливості промислового розвитку УСРР (Дніпрогес, ХТЗ, Запоріжсталь).
3. Політика суцільної колективізації сільського господарства.
4. «Розкуркулення»: ліквідація приватного господаря та масові депортації.
5. Опір селянства колективізації та репресивні заходи радянської влади.

**Семінар 29**

1. Ціна радянської індустріалізації: ентузіазм (стахановський рух) проти примусової праці.
2. Структурні деформації економіки України: гіпертрофія важкої промисловості.
3. Економічний абсурд колективізації та її руйнівний вплив на аграрний сектор.
4. Урбанізація та зміна соціальної структури українського суспільства у 1930-х роках.
5. Зміни в повсякденному житті, побуті та світогляді населення в умовах тоталітаризму.

**ТЕМА 30. Голодомор 1932–1933 рр. та Великий терор в Україні**

Центральна тема семестру присвячена найбільшій трагедії української нації — Голодомору 1932–1933 рр. Відповідно до вимог програми, студенти вивчають механізми здійснення штучного голоду як акту геноциду (закон про п'ять колосків, режим чорних дошок). Також розглядається доба Великого терору 1937–1938 рр., що призвела до фізичного знищення інтелектуальної еліти нації («Розстріляне відродження»).

**Лекція 30**

1. Причини та передумови штучного масового голоду в Україні.
2. Механізми геноциду: нереальні хлібозаготівельні плани, «закон про п'ять колосків», «чорні дошки».
3. Демографічні та морально-психологічні наслідки Голодомору 1932–1933 рр.
4. Великий терор 1937–1938 рр.: масові репресії проти партійної, військової та наукової еліти.
5. Трагедія «Розстріляного відродження». Ідеологізація культури (соцреалізм).

**Семінар 30**

1. Юридична та історична кваліфікація Голодомору як геноциду українського народу.
2. Діяльність комісії Молотова та ролі місцевих активістів у вилученні продовольства.
3. Місця масових поховань жертв репресій (Биківня, Сандармох) та збереження пам'яті.
4. Долі українських митців доби терору (М. Зеров, Л. Курбас, М. Куліш).
5. Прийняття Конституції УРСР 1937 р.: декларативні права на тлі масового терору.

**ТЕМА 31. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період: політика денаціоналізації та опір**

Тема досліджує долю українців на землях, що опинилися під владою Другої Речі Посполитої. Аналізується жорстка асиміляційна політика (осадництво, пацифікація) та відповідь українського суспільства. Досліджується діяльність легальних партій (УНДО) та феномен української кооперації, що стала економічним щитом. Окрема увага приділяється радикалізації молоді та створенню ОУН як відповіді на репресії.

**Лекція 31**

1. Міжнародно-правовий статус Східної Галичини та Західної Волині у складі Польщі.
2. Політика уряду Польщі щодо українців: осадництво, асиміляція, пацифікація (1930 р.).
3. Легальний політичний рух: діяльність Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО).
4. Розвиток українського кооперативного руху як форма економічного самозахисту.
5. Створення Організації Українських Націоналістів (ОУН, 1929 р.). Діяльність Є. Коновальця.

**Семінар 31**

1. Економічне становище українського населення Галичини: між бідністю та самоорганізацією.
2. Політика денаціоналізації в галузі освіти (закон "Lex Grabski").
3. Ідеологія інтегрального націоналізму Д. Донцова як фундамент діяльності ОУН.
4. Радикалізація опору: терористичні акти ОУН та судові процеси над діячами (С. Бандера).
5. Становище православної церкви на Волині: руйнація храмів та полонізація духовенства.

**ТЕМА 32. Українські землі в Румунії та Чехословаччині. Карпатська Україна**

Вивчається специфіка перебування Північної Буковини, Бессарабії та Закарпаття під владою сусідніх держав. На відміну від жорсткої румунської політики румунізації, в демократичній Чехословаччині українці мали ширші права, що сприяло політизації суспільства. Кульмінацією теми є проголошення незалежності Карпатської України (1939 р.) — перша збройна відсіч фашистській агресії напередодні Другої світової війни.

**Лекція 32**

1. Становище українського населення у складі Королівства Румунія. Політика румунізації.
2. Соціальні протести: Хотинське (1919 р.) та Татарбунарське (1924 р.) повстання.
3. Адміністративно-політичний статус Закарпаття у складі Чехословаччини.
4. Політичні течії Закарпаття: москвофіли, русини, українофіли.
5. Утворення автономії та проголошення незалежності Карпатської України (березень 1939 р.).

**Семінар 32**

1. Порівняльний аналіз правового статусу українців у Польщі, Румунії та Чехословаччині.
2. Опір румунізації: роль української інтелігенції та підпільних організацій.
3. Здобутки та прорахунки чехословацького уряду в соціально-економічному розвитку Закарпаття.
4. Августин Волошин: політичний портрет президента Карпатської України.
5. Збройний опір «Карпатської Січі» угорській агресії: історичне значення.

**ТЕМА 33. Початок Другої світової війни та окупаційні режими в Україні**

Тема розкриває змову тоталітарних режимів (Пакт Молотова-Ріббентропа), яка призвела до розв'язання Другої світової війни. Вивчається радянізація Західної України, що супроводжувалася масовими репресіями та депортаціями. Напад Німеччини на СРСР, оборонні бої 1941 р. та встановлення нацистського "Нового порядку" з його економічним грабунком і трагедією Голокосту формують основу цієї теми.

**Лекція 33**

1. Пакт Молотова-Ріббентропа (серпень 1939 р.) та поділ сфер впливу в Східній Європі.

2. Інкорпорація Західної України, Північної Буковини та Південної Бессарабії до складу УРСР.
3. Напад Німеччини на СРСР (22 червня 1941 р.). Відступ Червоної армії.
4. Адміністративний поділ України в умовах нацистської окупації (Райхскомісаріат, Трансністрія).
5. Нацистський «Новий порядок»: економічний грабунок, остарбайтери, Голокост.

**Семінар 33**

1. Радянізація західноукраїнських земель (1939-1941 рр.): репресії, колективізація, депортації.
2. Причини катастрофічних поразок Червоної армії влітку-восени 1941 року.
3. Трагедія військовополонених та тактика "спаленої землі" під час відступу радянських військ.
4. Трагедія Бабиного Яру та масове знищення єврейського населення в Україні.
5. Повсякденне життя та стратегії виживання українського населення в умовах окупації.

**ТЕМА 34. Рух Опору, звільнення України та завершення Другої світової війни**

Завершальна тема семестру аналізує феномен руху Опору в Україні, що діяв у надзвичайно складних умовах. Програма розглядає розгортання радянського партизанського руху та створення Української повстанської армії (УПА), яка вела боротьбу на два фронти за незалежність. Досліджується процес вигнання нацистів, трагедія депортації кримських татар та загальний внесок українського народу в розгром фашизму.

**Лекція 34**

1. Розгортання радянського партизанського руху та підпілля (С. Ковпак, О. Федоров).
2. Акт відновлення Української держави (30 червня 1941 р.) та репресії нацистів проти ОУН.
3. Створення Української повстанської армії (УПА, 1942 р.). Боротьба проти двох тоталітаризмів.
4. Контрнаступ радянських військ та вигнання нацистських окупантів з України (1943-1944 рр.).
5. Депортація кримських татар та інших народів Криму (травень 1944 р.). Завершення війни.

**Семінар 34**

1. Ідеологічна еволюція ОУН-УПА: від інтегрального націоналізму до демократичних гасел.
2. Постать Романа Шухевича: головнокомандувач УПА.
3. Битва за Дніпро (1943 р.): військовий геній чи злочинна недбалість щодо "чорносвитників"?
4. Правова кваліфікація депортації кримськотатарського народу як акту геноциду.
5. Демографічні, матеріальні та культурні втрати України. Внесок українців у перемогу.

## 4-Й СЕМЕСТР (Теми 35–45)

*Хронологічне охоплення: від перших повоєнних років до сучасної російсько-української війни.*

**ТЕМА 35. Україна в перші повоєнні роки (1945 – початок 1950-х рр.)**

Період повоєнної відбудови проходив в умовах зміцнення сталінського тоталітаризму. Тема охоплює входження УРСР до ООН, встановлення нових західних кордонів, а також новий виток репресій. Відповідно до вимог програми НМТ, детально розглядається трагедія масового штучного голоду 1946–1947 рр., ідеологічні кампанії («ждановщина») та злочинна польсько-радянська Операція «Вісла», що призвела до ліквідації українського життя на Закерзонні.

**Лекція 35**

1. Територіальні зміни УРСР, встановлення нових кордонів. Україна — співзасновниця ООН.
2. Особливості повоєнної відбудови господарства. Збереження пріоритету важкої промисловості.
3. Масовий штучний голод 1946–1947 рр.: причини, перебіг, наслідки.
4. Радянізація західних областей УРСР: форсована індустріалізація, колективізація, репресії.
5. Операція «Вісла» (квітень-липень 1947 р.) як акт етнічної чистки.

**Семінар 35**

1. Ціна повоєнної відбудови для пересічних громадян: посилення трудової дисципліни.
2. Ідеологічний наступ на науку та культуру («ждановщина», лисенківщина). Цькування письменників.
3. Збройна боротьба ОУН-УПА у повоєнне десятиліття. Діяльність підпілля.
4. Ліквідація Української греко-католицької церкви (Львівський собор 1946 р.). Йосип Сліпий.
5. Депортаційні акції із Західної України (операція «Захід») та доля переселенців.

**ТЕМА 36. Україна в умовах політичної та економічної лібералізації (1953–1964 рр.)**

Смерть Й. Сталіна поклала початок періоду «відлиги». Тема аналізує непослідовний процес десталінізації (XX з'їзд КПРС), адміністративно-територіальні зміни, зокрема правові підстави передачі Кримської області до складу УРСР у 1954 році. Вивчаються масштабні економічні реформи М. Хрущова (створення раднаргоспів, освоєння цілини), що мали суперечливі наслідки для економіки України.

**Лекція 36**

1. Боротьба за владу після смерті Й. Сталіна. XX з'їзд КПРС (1956 р.) і початок десталінізації.
2. Входження Кримської області до складу УРСР: історичні, економічні та правові передумови.
3. Економічні реформи: створення рад народного господарства (раднаргоспів) (1957 р.).
4. Аграрна політика М. Хрущова: надпрограми у тваринництві, «кукурудзяна епопея», цілина.
5. Соціальна політика: масове житлове будівництво («хрущовки»), пенсійна реформа.

**Семінар 36**

1. Межі лібералізації суспільно-політичного життя: реабілітація жертв репресій та її неповнота.
2. Аналіз ефективності управління економікою через раднаргоспи для індустрії України.
3. Нова антирелігійна кампанія 1950-1960-х років та закриття храмів.
4. Освітня реформа 1958 року: прихована русифікація української школи.
5. Наростання опозиції партійної номенклатури до курсу М. Хрущова та його усунення від влади.

**ТЕМА 37. Зародження опозиційного руху та культура України епохи «відлиги»**

Послаблення тоталітарного тиску викликало феномен культурного відродження — рух «шістдесятників». Тема розкриває процес формування нової генерації української інтелігенції, яка перейшла від суто культурницьких запитів до вимог політичних свобод та захисту прав людини. Досліджується виникнення перших дисидентських організацій (Українська робітничо-селянська спілка), що заклали ідеологічний фундамент для майбутньої незалежності.

**Лекція 37**

1. Сутність та ідеологічні засади покоління «шістдесятників» (Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч).
2. Діяльність Клубу творчої молоді «Сучасник» (м. Київ) та «Пролісок» (м. Львів).
3. Зародження дисидентського (інакодумного) руху в Україні. Його течії та вимоги.
4. Утворення Української робітничо-селянської спілки (УРСС). Левко Лук'яненко.
5. Досягнення української науки доби науково-технічної революції (НТР) (Б. Патон, О. Антонов).

**Семінар 37**

1. Поезія та проза «шістдесятників» як форма громадянського протесту.
2. Алла Горська, Віктор Зарецький та українське образотворче мистецтво 1960-х рр.
3. Дисидентський рух як моральна опозиція системі: методи боротьби (самвидав).
4. Судовий процес над членами УРСС у Львові (1961 р.) та аналіз їхньої програми.

**ТЕМА 38. Україна в період загострення кризи радянської системи («епоха застою»)**

Прихід до влади Л. Брежнєва ознаменував поворот до неосталінізму та згортання реформ. Тема

вивчає економічну стагнацію (перехід від екстенсивного розвитку до кризи), падіння життєвого рівня населення, дефіцит та посилення політики русифікації (концепція «радянського народу»). Аналізується діяльність партійно-державного керівництва УРСР (П. Шелест, В. Щербицький).

**Лекція 38**

1. Поворот до неосталінізму після усунення М. Хрущова. Згортання демократичних процесів.
2. Економічна реформа 1965 р. («косигінська») та причини її невдачі.
3. Екстенсивний розвиток промисловості та деградація сільського господарства.
4. Партійно-державне керівництво УРСР: від поміркованого автономізму П. Шелеста до ортодоксії В. Щербицького.
5. Політика русифікації, теорія "злиття націй" та ідеологічний диктат (маланчукщина).

**Семінар 38**

1. Конституція УРСР 1978 р.: декларативні права на суверенітет проти реалій жорсткої централізації.
2. Номенклатура як привілейований панівний клас радянського суспільства.
3. Повсякденне життя населення: товарний дефіцит, тіньова економіка, соціальні гарантії.
4. Книга П. Шелеста «Україна наша Радянська»: причини нищівної критики та усунення автора.
5. Демографічні та соціальні зміни в УРСР: урбанізація та асиміляція.

**ТЕМА 39. Розгортання дисидентського руху в другій половині 1960-х – на початку 1980-х рр.**

Незважаючи на жорстокі репресії та політику "зачистки" національного простору, дисидентський рух в Україні не був знищений, а перейшов на якісно новий організаційний рівень. Тема досліджує хвилі арештів української інтелігенції, поширення "самвидаву" (праця І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?») та створення легальної правозахисної організації — Української Гельсінської групи, яка апелювала до міжнародного права.

**Лекція 39**

1. Перша (1965 р.) та друга (1972 р.) хвилі масових арештів української інтелігенції.
2. Праця Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» як ідеологічний маніфест опору.
3. Течії дисидентського руху: правозахисна, національно-орієнтована, релігійна.
4. Створення Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ, 1976 р.).
5. Видання журналу «Український вісник» (В. Чорновіл) та феномен "самвидаву".

**Семінар 39**

1. Долі видатних дисидентів: Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл, Іван Світличний.
2. Релігійне дисидентство в УРСР: боротьба греко-католицького, православного та протестантського духовенства.
3. Кримськотатарський національний рух за повернення на Батьківщину (М. Джемілєв, П. Григоренко).
4. Придушення дисидентства: використання каральної психіатрії, табори суворого режиму.
5. Історичне значення діяльності УГГ: виведення українського питання на міжнародну арену.

**ТЕМА 40. Перебудова та крах радянської системи (1985–1991 рр.)**

Прихід М. Горбачова до влади та проголошення курсу на реформування системи ("перебудова", "гласність") вивільнили потужну суспільну енергію, яку комуністичний режим вже не міг контролювати. Тема аналізує каталізатори розпаду СРСР: аварію на Чорнобильській АЕС, що підірвала довіру до центру, масовий страйковий рух шахтарів та виникнення першої масової опозиційної сили — Народного руху України за перебудову.

**Лекція 40**

1. Політика «перебудови» та «гласності»: спроби оздоровлення економіки та суспільства.
2. Чорнобильська катастрофа (26 квітня 1986 р.): екологічні, соціальні та політичні наслідки.

3. Пробудження громадянського суспільства: неформальні організації, екологічний та культурний рухи.
4. Утворення Народного руху України (НРУ, 1989 р.) та відродження багатопартійності.
5. Шахтарські страйки 1989 р.: перехід від економічних до політичних вимог.

**Семінар 40**

1. "Білі плями" історії: повернення правди про Голодомор, репресії, УПА в епоху гласності.
2. Аналіз причин провалу економічних реформ уряду СРСР (політика "прискорення").
3. Роль української інтелектуальної еліти (І. Драч, Д. Павличко) у створенні Руху.
4. Легалізація Української греко-католицької церкви (УГКЦ) та УАПЦ (1989 р.).
5. Масова акція «Живий ланцюг» (21 січня 1990 р.) як символ духовної соборності.

**ТЕМА 41. Від суверенітету до проголошення Незалежності України (1990–1991 рр.)**

Період стрімких політичних змін, що увінчався відновленням української державності. Вивчаються результати перших альтернативних виборів до Верховної Ради УРСР, ухвалення Декларації про державний суверенітет (липень 1990 р.) та Студентська революція на граніті. Кульмінацією теми є аналіз серпневого путчу у Москві, ухвалення Акта проголошення незалежності України та доленосного грудневого референдуму 1991 року.

**Лекція 41**

1. Вибори до Верховної Ради УРСР (березень 1990 р.). Діяльність опозиції (Народна Рада).
2. Ухвалення Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.).
3. Студентська «Революція на граніті» (жовтень 1990 р.): вимоги та наслідки.
4. Спроба державного перевороту в СРСР (ГКЧП) та Акт проголошення незалежності (24 серпня 1991 р.).
5. Всеукраїнський референдум і вибори Президента України 1 грудня 1991 р. Розпад СРСР.

**Семінар 41**

1. Політичний, економічний та правовий зміст Декларації про державний суверенітет.
2. Революція на граніті: феномен молодіжного спротиву та перша перемога громадянського суспільства.
3. Аналіз тексту Акта проголошення незалежності України.
4. Біловезька угода (8 грудня 1991 р.) та створення Співдружності Незалежних Держав (СНД).
5. Міжнародне визнання незалежної України.

**ТЕМА 42. Становлення України як незалежної держави (1991–2004 рр.)**

Ця тема охоплює складний період розбудови державних інституцій в умовах глибокої системної економічної кризи. Вивчаються трансформація влади за президентства Л. Кравчука та Л. Кучми, тривалий конституційний процес, що завершився ухваленням Основного Закону 1996 року. Аналізуються болісні економічні перетворення: гіперінфляція, приватизація (що заклала основи олігархату) та введення національної валюти — гривні.

**Лекція 42**

1. Розбудова державних інституцій. Формування Збройних Сил України.
2. Економічна криза 1990-х рр., гіперінфляція. Приватизація майна та її соціальні наслідки.
3. Конституційний процес. Ухвалення Конституції України (28 червня 1996 р.). Запровадження гривні.
4. Політичний розвиток за президентства Л. Кучми (1994-2004): формування олігархічної системи.
5. Зовнішня політика: відмова від ядерної зброї, партнерство з НАТО та ЄС.

**Семінар 42**

1. Ціна без'ядерного статусу: Будапештський меморандум 1994 р. та проблема гарантій безпеки.
2. Правовий аналіз Основного Закону 1996 року: розподіл гілок влади.
3. Перехід до ринкової економіки: успіхи, тіньовий сектор та соціальне розшарування.

4. "Касетний скандал" (2000 р.), вбивство Г. Гонгадзе та акція "Україно, без Кучми!".
5. Договір про дружбу з РФ (1997 р.) та конфлікт навколо острова Тузла (2003 р.).

**ТЕМА 43. Політичні кризи, революції та цивілізаційний вибір (2004–2014 рр.)**

Тема присвячена загостренню боротьби між євроінтеграційним та проросійським векторами розвитку України. Помаранчева революція 2004 р. зупинила першу спробу узурпації влади, проте внутрішні конфлікти призвели до реваншу проросійських сил (президентство В. Януковича). Згортання європейського курсу та авторитаризм спровокували Євромайдан, який переріс у Революцію Гідності, остаточно закріпивши європейський вибір нації ціною життів Небесної Сотні.

**Лекція 43**

1. Президентські вибори 2004 р. Фальсифікації та Помаранчева революція. В. Ющенко.
2. Політична нестабільність (2005–2010 рр.): конфлікти гілок влади, конституційна реформа.
3. Вступ до СОТ. Наслідки глобальної економічної кризи 2008 р. для України.
4. Президентство В. Януковича (2010–2014 рр.): узурпація влади, Харківські угоди (2010 р.).
5. Євромайдан та Революція Гідності (2013-2014 рр.). Втеча В. Януковича та повалення режиму.

**Семінар 43**

1. Помаранчева революція: роль громадянського суспільства у захисті демократичного вибору.
2. Зміни Конституції (2004, 2010 рр.): боротьба за повноваження між Президентом і Парламентом.
3. Харківські угоди 2010 р.: геополітичні наслідки пролонгації перебування ЧФ РФ у Криму.
4. Хронологія Революції Гідності. Диктаторські закони 16 січня та масові розстріли.
5. Гуманітарна політика: питання статусу української мови (закон Колесніченка-Ківалова).

**ТЕМА 44. Гібридна збройна агресія РФ проти України (2014–2022 рр.)**

Скориставшись постреволюційною вразливістю, Росія розпочала неспровоковану гібридну війну, окупувавши Крим та частину Донбасу. Тема вивчає початок Антитерористичної операції (АТО), яка згодом переросла в Операцію об'єднаних сил (ООС), Мінські перемовини, а також масштабний волонтерський рух, що врятував державність. Досліджуються процеси декомунізації та розбудови незалежної церкви (ПЦУ).

**Лекція 44**

1. Окупація та незаконна анексія АР Крим Російською Федерацією (лютий-березень 2014 р.).
2. Гібридна агресія на Сході. Проголошення псевдореспублік "ДНР/ЛНР".
3. Початок АТО (ООС). Героїчні бої 2014-2015 рр. (Слов'янськ, ДАП, Іловайськ, Дебальцеве).
4. Мінські домовленості: політичні та військові аспекти врегулювання конфлікту.
5. Внутрішня політика (2014-2019 рр.): реформи, декомунізація, отримання Томосу для ПЦУ.

**Семінар 44**

1. Аналіз порушень норм міжнародного права Російською Федерацією. Доля кримських татар.
2. Феномен українського добровольчого та волонтерського рухів у 2014-2015 роках.
3. Реформа Збройних Сил України та поступовий перехід на стандарти НАТО.
4. Створення Православної церкви України (2018-2019 рр.) та подолання духовної залежності.
5. Вибори 2019 року. Зміна політичної еліти (президентство В. Зеленського).

**ТЕМА 45. Повномасштабна війна РФ проти України (з 2022 р.) та новітні суспільні процеси**

Курс завершується вивченням найтрагічніших і водночас найгероїчніших сторінок сучасної історії — повномасштабного вторгнення Росії, що мало на меті знищення української нації. Аналізується зрив російського бліцкригу, контрнаступи ЗСУ, формування міжнародної проукраїнської коаліції, а також отримання статусу кандидата на вступ до ЄС. Окремо інтегровані питання етносоціальних, міграційних процесів та розвитку вітчизняної культури і спорту, а також краєзнавча компонента.

**Лекція 45**

1. Повномасштабне вторгнення РФ 24 лютого 2022 р. Цілі ворога та зрив плану окупації.
2. Героїчна оборона міст та контрнаступи ЗСУ (Північ, Харківщина, правобережжя Херсонщини).
3. Воєнні злочини РФ (Буча, Маріуполь) та механізми міжнародного правосуддя.
4. Етносоціальні та міграційні процеси. Доля ВПО та українських біженців за кордоном.
5. Наш край у XX – на початку XXI ст.: політичне, економічне та культурне життя.

**Семінар 45**

1. Ідеологія рашизму як підґрунтя для акту агресії проти України.
2. Міжнародна підтримка України: санкційна політика, військова та фінансова допомога.
3. Економіка в умовах війни: руйнування інфраструктури, енергетичний терор, волонтерство.
4. Культура, наука, спорт сучасної України: збереження ідентичності та міжнародні здобутки.
5. Локальна історія: внесок вихідців із регіону у розбудову та захист незалежної України.

## 4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Нижче наведено зведені таблиці розподілу годин. Відповідно до інноваційної моделі, загальний обсяг семінарських занять розширено до 90 годин, що забезпечує глибоке опрацювання всіх 45 ключових тем курсу.

## 5. Теми семінарських занять

| № з/п | Назва теми семінарського заняття | Кількість годин (денна форма) |
|---|---|---|
| 1 | Сучасна історіографія, антропогенез та Трипільська культура | 2 |
| 2 | Етногенез слов'ян. Антська держава та племінні союзи | 2 |
| 3 | Київська держава за перших князів та Володимира Великого | 2 |
| 4 | Доба удільної роздробленості: Чернігівське, Переяславське, Новгород-Сіверське князівства | 2 |
| 5 | Королівство Руське (Галицько-Волинська держава) та виклик Монгольської навали | 2 |

| | | |
|---|---|---|
| 6 | Правовий та політичний простір Великого князівства Литовського. Литовські статути | 2 |
| 7 | Українські землі у складі Польського королівства: урбанізація та Магдебурзьке право | 2 |
| 8 | Державотворення сусідів: Кримське ханство та Молдавське князівство | 2 |
| 9 | Виникнення козацтва. Запорозька Січ як військово-демократична республіка | 2 |
| 10 | Визвольний рух та релігійно-культурне відродження (кін. XVI – перша пол. XVII ст.) | 2 |
| 11 | Національно-визвольна війна та створення Української козацької держави | 2 |
| 12 | Доба Руїни та спроби відновлення єдності Гетьманщини | 2 |
| 13 | Відродження Гетьманщини. Доба І. Мазепи та П. Орлика | 2 |
| 14 | Ліквідація козацької автономії та суспільні рухи у XVIII ст. | 2 |
| 15 | Українські землі під владою імперій (кінець | 2 |

| | | |
|---|---|---|
| | XVIII – перша половина XIX ст.) | |
| 16 | Початок українського національного відродження: від "Енеїди" до "Руської трійці" | 2 |
| 17 | Політизація руху: Кирило-Мефодіївське братство та «Весна народів» 1848 р. | 2 |
| 18 | Модернізація українського суспільства в другій половині XIX ст. Індустріалізація | 2 |
| 19 | Суспільно-політичний рух у Наддніпрянщині (громади, Валуєвський циркуляр, Емський указ) | 2 |
| 20 | Суспільно-політичне життя Галичини та Буковини (москвофіли, народовці, "Нова ера") | 2 |
| 21 | Утворення політичних партій (поч. XX ст.) та формулювання ідеї самостійності | 2 |
| 22 | Революція 1905–1907 рр. та столипінські аграрні реформи в Україні | 2 |
| 23 | Культура України в другій половині XIX – на початку XX ст. | 2 |
| 24 | Україна в горнилі Першої світової війни (1914–1918 | 2 |

| | | |
|---|---|---|
| | рр.). Легіон УСС | |
| 25 | Початок Української революції 1917 р. та діяльність Центральної Ради | 2 |
| 26 | Від проголошення незалежності УНР до Української Держави П. Скоропадського | 2 |
| 27 | Доба Директорії УНР та Західноукраїнська Народна Республіка. Акт Злуки | 2 |
| 28 | УСРР у 1920-х роках: між ідеологією (НЕП) та національним відродженням ("коренізація") | 2 |
| 29 | Радянська модернізація: індустріалізація, суцільна колективізація, розкуркулення | 2 |
| 30 | Голодомор 1932–1933 рр. та Великий терор в Україні як акти геноциду | 2 |
| 31 | Західноукраїнські землі в міжвоєнний період: політика денаціоналізації та діяльність ОУН | 2 |
| 32 | Українські землі в Румунії та Чехословаччині. Проголошення Карпатської України | 2 |
| 33 | Початок Другої світової | 2 |

| | | |
|---|---|---|
| | війни та окупаційні режими в Україні. Голокост | |
| 34 | Рух Опору (УПА, партизани), звільнення України та завершення Другої світової війни | 2 |
| 35 | Україна в перші повоєнні роки. Голод 1946-1947 рр. Операція «Вісла» | 2 |
| 36 | Україна в умовах політичної та економічної лібералізації (1953–1964 рр.) | 2 |
| 37 | Зародження опозиційного руху ("шістдесятники") та культура України епохи «відлиги» | 2 |
| 38 | Україна в період загострення кризи радянської системи («епоха застою») | 2 |
| 39 | Розгортання дисидентського руху (1960-ті – 1980-ті рр.). УГГ | 2 |
| 40 | Перебудова та крах радянської системи. Чорнобильська трагедія. НРУ | 2 |
| 41 | Від Декларації про суверенітет до проголошення Незалежності України (1990–1991 рр.) | 2 |

| | | |
|---|---|---|
| 42 | Становлення України як незалежної держави (1991–2004 рр.). Прийняття Конституції | 2 |
| 43 | Політичні кризи, революції та цивілізаційний вибір (2004–2014 рр.). Революція Гідності | 2 |
| 44 | Гібридна збройна агресія РФ проти України (2014–2022 рр.). АТО/ООС | 2 |
| 45 | Повномасштабна війна РФ (з 2022 р.). Етносоціальні процеси. Наш край у XX-XXI ст. | 2 |

## 6. Теми практичних занять

| № з/п | Назва теми | Кількість годин |
|---|---|---|
| | | денна |
| 1 | Не передбачено | |
| 2 | | |
| 3 | | |

## 7. Теми лабораторних занять

| № з/п | Назва теми | Кількість годин |
|---|---|---|
| | | денна |
| 1 | Не передбачено | |
| 2 | | |
| ... | | |

## 8. Самостійна робота

| № з/п | Назва теми | Кількість годин |
|---|---|---|
| | | денна |

| | | |
|---|---|---|
| 1 | Не передбачено | |
| 2 | | |
| ... | | |

## 9. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

При вивченні дисципліни застосовуються словесні та наочні методи навчання. Ці методи спрямовані на передачу і засвоєння студентами знань з формуванням у них умінь і навичок.

**Словесні методи навчання**

Головна їх особливість у тому, що інформація подається студентам через слово викладача, а сприймання її здійснюється у процесі слухання її. Цей метод може мати дві форми: евристичну (запитальну) — бесіда; та акроматичну (викладальну) — пояснення, розповідь, лекція, робота з підручником.

**Бесіда** — діалогічний метод навчання, за якого викладач із допомогою вдало поставлених питань спонукає студента відтворювати раніше набуті знання, робити самостійні висновки-узагальнення на основі засвоєного фактичного матеріалу.

Вона є одним із активних методів навчання і реалізується за допомогою чотирьох типів дидактичного діалогу: «викладач — студент», «студент — студент», «студент — підручник», «студент — комп'ютер».

Більш поширеними є перші два типи діалогу: «викладач — студент» та «студент — студент», які використовують у найактивніших формах бесіди: парній і груповій роботі на семінарських і практичних заняттях, дискусії, диспуті. Діалог «студент — підручник» належить до групи методів самостійної роботи, використовується в процесі навчання і самонавчання. Діалог «студент — комп'ютер» досить ефективний метод, але за умови повної комп'ютеризації процесу навчання.

Метод бесіди застосовується на семінарських і практичних заняттях і реалізується за допомогою запитань — відповідей. Якщо запитання мають тільки інформаційний характер («Що?», «Де?», «Коли?»), бесіда є повідомлюючою. Вона орієнтована на актуалізацію пам'яті, а мислення студентів є репродуктивним. Якщо запитання до студентів мають проблемний характер («Чому?», «Як Ви вважаєте?», «Чим можна пояснити?» тощо), бесіда є евристичною, або сократичною. У цьому випадку мислення студентів творче, продуктивне. Вищий рівень евристичної бесіди — дискусія. Навчальна дискусія, яка є одним із найдинамічніших словесних методів навчання, має велике розвиваюче і виховне значення. У процесі дискусії студенти вчаться сперечатися, доводити, аргументувати, обстоювати свою думку, адекватно оцінювати себе, поважати думки інших..

**Пояснення** — словесне тлумачення понять, явищ, слів, термінів, принципів дій, прикладів тощо.

Головне його завдання — розкриття причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей розвитку природи, суспільства, людського мислення. Оскільки матеріал можна пояснювати різними логічними шляхами або способами міркування, пояснення може бути індуктивним або дедуктивним.

Індукція — спосіб міркування, при якому висновок отримують на основі аналізу окремих фактів. Індуктивне пояснення забезпечує можливість переходу від одиничних фактів до загальних положень.

Дедукція — спосіб міркування, за якого частковий висновок робиться лише

логічним шляхом від загальних положень. Дедуктивні методи зводяться до вивчення спершу загальних положень (законів, правил, формул та ін.), а потім — часткових випадків або виявів загального положення.

**Лекція —** інформативно-доказовий виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу.

Лекція відрізняється строгістю викладу. Читання лекцій передбачає ретельну підготовку викладача: визначення мети, складання чіткого плану, добір теоретичного й наочного матеріалу, логічний і послідовний виклад інформації. За призначенням лекції поділяють на: вступні (дають загальне уявлення про завдання, зміст дисципліни, розкривають структуру і логіку розвитку конкретної галузі науки, сприяють розвитку в учнів інтересу до предмета з метою його творчого засвоєння); тематичні (присвячують розкриттю конкретних тем навчальної програми); оглядові (головне завдання полягає у сприянні належного взаємозв'язку і наступності між теоретичними знаннями і практичними вміннями та навичками студентів. Читають перед іспитами (установча), виконанням практичних, творчих, самостійних робіт); заключні (підбивають підсумки вивченого матеріалу через виділення вузлових питань, зосередження уваги на практичному значенні здобутих знань; стимулюють інтерес учнів до вивчення дисципліни). Лекція за своєю суттю завжди діалогічна, вимагає від викладача врахування інтересів, настроїв, інформованості студентів. Науковий і фактичний матеріал її повинен відображати вузлові питання дисципліни. Готуючись до лекції, необхідно передбачити можливі запитання студентів.

**Робота з підручником**. Ця робота полягає в самостійному опрацюванні студентами друкованого тексту, що дає їм змогу глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його, виявити самостійність у навчанні.

Самостійна робота студентів з підручником — один з найважливіших методів набуття систематичних, міцних і ґрунтовних знань. Вона більше, ніж будь-які інші методи, залежить від вікових особливостей студентів та рівня їхнього розвитку.

**Наочні методи навчання**

До наочних методів навчання належать: ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження.

**Метод ілюстрування** — оснащення ілюстраціями статичної (нерухомої) наочності, плакатів, малюнків, картин, карт, схем та ін.

**Метод демонстрування** — показ рухомих засобів наочності, приладів, дослідів, технічних установок тощо

**Самостійне спостереження** — безпосереднє споглядання та сприймання явищ дійсності. Активна і діяльна сутність людини вимагає, щоб студент здобував знання не тільки з книг, а й безпосередньо з життя, власних спостережень і дослідів.

## 10. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Семінарське заняття: усне опитування, взаємоконтроль, рецензування та обговорення рефератів.

Самостійна робота: перевірка конспектів лекцій (тези), перевірка рефератів за запропонованими викладачем питаннями нового матеріалу, індивідуальна співбесіда, проведення навчальних конкурсів, олімпіад на краще знання навчальної дисципліни, кращого із спеціальності.

Система контролю знань студентів з дисципліни «Історія України» включає в себе **поточний** і **підсумковий** контроль знань студентів. Зазначені форми контролю тісно взаємопов'язані й організовуються так, щоб стимулювати ефективну самостійну роботу студентів протягом семестру і забезпечити об'єктивне оцінювання їхніх знань.

**Завданням поточного контролю** є перевірка розуміння та засвоєння певного матеріалу, вироблених навичок проведення розрахункових робіт, умінь самостійно опрацьовувати тексти, здатності осмислити зміст теми чи розділу, умінь публічно чи письмово представити певний матеріал (презентація).

**Об'єктами** поточного контролю знань студента є:

- ✔ систематичність та активність роботи протягом семестру;
- ✔ виконання завдань для самостійного опрацювання;
- ✔ виконання завдань підсумкового контролю.

Систематичність і активність роботи студента впродовж семестру контролюється й оцінюється за такими видами робіт:

- відвідування практичних занять;
- рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах на практичних заняттях;
- активність під час обговорення питань, винесених на практичні заняття;
- експрес-тестування.

Контролю і оцінюванню *виконання завдань для самостійного опрацювання* підлягають:

- поглиблене вивчення (самостійне опрацювання) тем у цілому чи окремих питань;
- виконання домашніх завдань;
- виконання індивідуальних ситуаційних завдань;
- підготовка аналітичних і бібліографічних оглядів, рефератів, есе тощо.

## 11. МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ БАЛІВ ЗА РЕЙТИНГОВОЮ СИСТЕМОЮ

Робота над курсом передбачає аудиторне (лекційні та семінарські заняття), самостійне опрацювання матеріалу. Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за допомогою двох модульних контролів.

Кожен вид навчальної діяльності студента (аудиторна робота, самостійна робота) в межах залікового кредиту оцінюється і має питому частку в підсумковій оцінці. При цьому використовуються наступні методи оцінювання:

1) оцінення семінарських робіт;

3) оцінка за самостійну роботу;

4) оцінка за контрольні роботи.

Враховується дисциплінованість студента: за несвоєчасність виконання завдань студентом кількість запланованих з даної теми балів може бути зменшена.

При підсумковому контролі знань по кожному змістовому модулю враховується загальна кількість балів, отриманих студентом в межах змістового

модуля. При семестровому підсумковому контролі враховується сумарна кількість балів, отриманих студентом за модуль: змістові модулі, заплановані у даному семестрі.

***Оцінювання усних відповідей студентів.***

Усне опитування є одним із основних способів перевірки знань, умінь і навичок студентів з вивчення курсу. При оцінюванні відповіді студента потрібно керуватись такими критеріями:

– повнота і правильність відповіді;
– ступінь усвідомлення, розуміння вивченого;
– мовленнєве оформлення відповіді.

Відповідь студента має бути зв'язним, логічно послідовним повідомленням на певну тему, виявити його вміння застосовувати визначення, правила до конкретних випадків.

Оцінка рівня підготовки буде здійснюватись за чотирьох-бальною системою.

*Оцінка "5"* ставиться, якщо студент:

– ґрунтовно і повно викладає вивчений матеріал;
– виявляє повне розуміння матеріалу, обґрунтовує свої думки, застосовує знання на практиці, наводить необхідні приклади не тільки за підручником, а й самостійно складені;
– викладає матеріал послідовно і правильно з точки зору норм літературної мови.

*Оцінка "4"* ставиться, якщо студент дає відповідь, що задовольняє ті ж вимоги, що й оцінка "5", але допускає деякі помилки та поодинокі недоліки в послідовності викладу матеріалу зумовленому в оформленні.

*Оцінка "3"* ставиться, якщо студент:

– викладає матеріал не досить повно і допускає помилки у формуванні правил, визначень;
– не вміє глибоко і переконливо обґрунтовувати свої думки і відчуває труднощі під час добору прикладів;
– викладає матеріал непослідовно і допускає помилки в мовленевому оформленні.

*Оцінка "2"* ставиться, якщо студент:

– виявляє незнання більшої частини вивченого матеріалу відповідного розділу;
– допускає у формулюванні правил, визначень помилок, що створюють їх зміст;
– непослідовно і невпевнено викладає матеріал.

***Оцінювання письмових робіт.***

При оцінюванні письмових робіт враховується:

– ступінь самостійності студентів;
– етап навчання;
– обсяг роботи.

При оцінюванні виконання письмового завдання керуємося такими критеріями:

*Оцінка "5"* ставиться, якщо виконано усі завдання.

*Оцінка "4"* ставиться, якщо виконано не менше як половина завдань.

*Оцінка "3"* ставиться, якщо виконано не менше як половина завдань.

*Оцінка "2"* ставиться, якщо виконано менше як половина завдань, або не виконано жодного завдання.

***Виведення підсумкових оцінок.***

За семестр і навчальний рік ставиться підсумкова оцінка. Вона є єдиною й узагальнено відображає підготовку студента з предмету: засвоєння теоретичного матеріалу, володіння знаннями, уміннями, навичками.

При виведенні підсумкових оцінок необхідно враховувати результати їх поточної успішності і оцінки за усні відповіді, рівень виконання контрольних робіт.

При виведенні підсумкової оцінки перевага надається оцінкам, що відображають оволодіння студентами практичними навичками і уміннями.

| **Рівні навчальних досягнень** | **Бали** | **Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів** |
|---|---|---|
| **1.Початковий** | **1** | Студент може витворити 2-3 події, дати, історичні постаті; мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності; виконує не більше ніж 20 % від загальної кількості тестів. |
| | **2** | Студент може усно відтворити кілька історичних термінів, явищ; повинен вибрати вірний варіант відповіді (на рівні "так-ні"); частково визначає хронологічну послідовність подій; може самостійно знайти відповідь у тексті підручника; розрізняє окремі історичні події та явища без зв'язку між ними; виконує 20 % від загальної кількості тестів. |
| | **3** | Студент може дати відповідь з кількох простих речень; здатен усно відтворити окремі частини теми; має фрагментарні уявлення про роботу з історичними джерелами, слабко орієнтується в хронології подій; має лише загальне уявлення про історичну карту; відсутні сформовані уміння та навички; виконує 30 % від загальної кількості тестів. |
| **2. Середній** | **4** | Студент має початковий рівень знань; описує історичні події без пояснень причин, з допомогою викладача здатен відтворити логіку та хронологію подій, слабко орієнтується в поняттях; має фрагментарні навики в роботі з підручником, картою, історичними документами; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі; здатен давати відповіді на прості, стандартні запитання, виявляє інтерес до навчального матеріалу, виконує 45 % від загальної кількості тестів. |
| | **5** | Студент знає більше половини навчального матеріалу, здатен відтворити його з помилками та неточностями, має стійкі навики роботи з текстом підручника, може самостійно оволодіти більшою частиною заданого матеріалу, формулює історичні понять, наводить приклади, знає основні дати; орієнтується в хронології; підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; здатен використовувати під час відповіді карти, схеми; відповіді непослідовні та нелогічні; виконує 55 % від загальної кількості тестів. |

| | | |
|---|---|---|
| | **6** | Студент самостійно дає більшість визначень, самостійно відтворює більшу частину навчального матеріалу, може поверхово аналізувати історичні події та явища і робити певні висновки; відповідає за планом, висловлює власну думку щодо теми, володіє хронологією подій; користується додатковими джерелами (хрестоматія, карта, журнально-газетні публікації, комп'ютерні програми, Інтернет); виконує 65 % від загальної кількості тестів |
| **3. Достатній** | **7** | Студент правильно відтворює логіку історичних подій, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними, аналізує явища, оцінює діяльність історичних постатей, наводить власні приклади на підтвердження висловлюваної думки; самостійно викладає матеріал теми, здатен з допомогою викладача скласти план реферату, виконати його та правильно оформити; самостійно користується додатковими джерелами історичної інформації; правильно використовує історичну термінологію; складає прості таблиці та схеми; виконує 75 % від загальної кількості тестів. |
| | **8** | Студент має достатньо повні знання, вільно використовує навчальний матеріал в стандартних ситуаціях; логічно висвітлює події з точки зору історичного взаємозв'язку; синхронізує історичні події; досконало володіє історичною та політичною картою; формулює та чітко аргументує власну думку; здатен на рецензію відповіді іншого студента; здатен о опрацьовувати матеріал самостійно, вміє підготувати реферат та захищати його найважливіші положення; виконує 80 % від загальної кількості тестів. |
| | **9** | Студент вільно оперує вивченим матеріалом, самостійно аналізує та систематизує історичні явища; знання може застосовувати у змінених, нестандартних ситуаціях; висловлює стандартну аргументацію при оцінці історико-політичних явищ; чітко тлумачить поняття; здатен до самостійного опрацювання навчального матеріалу, але потребує консультацій з викладачем; виконує прості творчі завдання; виконує 85 % від загальної кількості тестів |
| **4.Високий** | **10** | Студент має глибокі та повні знання історичних подій, явищ, лідерів; може визначати тенденції та протиріччя історичних процесів; робить аргументовані висновки; використовує додаткові джерела та матеріали; самостійно складає таблиці та схеми; вирішує творчі завдання; вільно орієнтується у нестандартних ситуаціях; відрізняє упереджену інформацію від об'єктивної; здатен сприйняти іншу позицію як альтернативну; виконує 95 % від загальної кількості тестів |
| | **11** | Студент здатен до самостійного вивчення матеріалу; вміє застосувати вивчений матеріал для винесення власних аргументованих суджень в практичній діяльності (диспути, дискусії, круглі столи), спроможний підготувати за підтримки викладача виступ на студентську наукову конференцію; самостійно знаходить інформацію (наукова історична література, мас-медіа, Інтернет, мультимедійні програми тощо); вільно оперує термінологією; вирішує проблемно-історичні завдання; самостійно в вирішує виконує 100 % від загальної кількості тестів вирішує виконує 100 % від загальної кількості тестів |

| | | |
|---|---|---|
| | **12** | Студент має системні знання, вміє їх самостійно набувати, представляє власні неординарні судження щодо історичних процесів та явищ; користується широким арсеналом засобів доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу історичних явищ; самостійно виконує науково-дослідницьку роботу; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; активно використовує знання в практичній діяльності. |

## 12. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Витяг з навчального плану.
2. Навчальна програма з дисципліни;
3. Робоча навчальна програма з дисципліни;
4. Конспекти (тези) лекцій з дисципліни (розгорнутий конспект);
5. Плани занять (лекційних, практичних, лабораторних, семінарських);
6. Комплекс модуних контрольних робіт (МКР);
7. Перелік питань до іспиту та комплект екзаменаційних білетів (семестровий контроль);
8. Тестові завдання з дисципліни;
9. Методичні матеріали для самостійного вивчення дисципліни включаються в НМК згідно з навчальною програмою.

## 13. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

### Базова


1. Бойко О. Д. Історія України: навч. посіб. 3-тє вид, виправл., доповн. Київ: Академвидав, 2010. 688 с.
2. Власов В., Данилевська О., Ващук Д. Історія України: підруч. для 7 класу закладів заг. середн. освіти. Київ: Генеза, 2024. 192 с.
3. Власов В. С., Панарін О. Є., Топольницька Ю. А. Історія України: підруч. для 8 класу закладів заг. середн. освіти. Київ: Літера ЛТД, 2021. 256 с.
4. Власов В. С. Історія України: підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закл. Київ: Літера ЛТД, 2017. 304 с.
5. Історія України: Навч. посіб. / Ю. А. Мицик, О. Г. Бажан, В. С. Власов. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 595 с.
6. Комарніцький О.Б. Аграрна історія України: навч.-метод. посіб. / Вид. 2-ге, доп. і перероб. [Електронний ресурс]. Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 120 с. URL: http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7645/Komarnitskyi-O.B.-Ahrarna-istoriia-Ukrainy-2023.pdf?sequence=3&isAllowed=y
7. Комарніцький О.Б. Історія України (XX ст. – 2014 р.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. України І-ІІ рівн. акредит. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. 328 с.
8. Комарніцький О.Б. Історія України: навч. посіб. для студентів коледжів, технікумів та училищ / О.Б.Комарніцький. Кам’янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. 596 с.

9. Комарніцький О. Б. Історія українсько-російських відносин (XX – початок XXI ст.): навч.- метод. посіб. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2024. 154 с. URL: http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7991/Komarnitskyi-O.-Istoriia-ukrainsko-rosiiskykh-vidnosyn-20-pochatok-21-st.pdf?sequence=3&isAllowed=y

10. Смолій В. А., Степанков В. С. Історія України: підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. 2-е вид. Київ: Генеза, 2011. 224 с.

11. Турченко Ф. Г. Історія України: 10 кл. підруч. для загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 1998. Ч.1. 1917-1945. 384 с.

12. Турченко Ф. Г. Історія України: 10 кл. підруч. для загальноосвіт. навч. закл.: профільний рівень. Київ: Генеза, 2010. 304 с.

13. Турченко Ф. Г. Новітня історія України: підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. : профільний рівень / Ф. Г. Турченко. Київ: Генеза, 2011. 402 с.

14. Щупак І., Бурлака О., Власова Н., Піскарьова І. Історія України. Всесвітня історія: підруч. для 6 класу закладів заг. середн. освіти. Київ: Оріон, 2023. 259 с.

**Допоміжна**

15. Головко В. В., Якубова Л. Д. Україна і виклики посттоталітарного транзиту (1990–2019) / НАН України, Ін-т історії України. Київ: Академперіодика, 2021. 592 с., 48 с. іл. (Україна. Нариси історії).

16. Даниленко В. М., Крупина В. О., Кульчицький С. В., Лисенко О. Є., Стяжкіна О. В., Якубова Л. Д. Україна в епіцентрі протистояння світових систем (1939–1990) / НАН України, Ін-т історії України. Київ: Академперіодика, 2021. 544 с., 96 с. іл. (Україна. Нариси історії).

17. Єфіменко Г. Г., Кульчицький С. В., Пиріг Р. Я., Скальський В. В., Якубова Л. Д. Україна й українці в постімперську добу (1917–1939) / НАН України, Ін-т історії України. Київ: Академперіодика, 2021. 620 с., 124 с. іл. (Україна. Нариси історії).

18. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський: історія і сучасність. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. 136 с.

19. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Подільські містечка в добу Української революції 1917-1920 рр. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005. 320 с

20. Історія української культури: Навч. посіб. / За ред. О. Ю. Павлової. К.: Центр учбової літератури, 2012. 325 с.

21. Петровський В. В., Радченко Л. О., Семененко В. І. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі. Вид. 2-ге, випр. та доп. Харків: ВД «ШКОЛА», 2008. 608 с.

22. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 р. р.). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 447 с.

23. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет. Київ: Темпора, 2009. 680 с.

24. Смолій В. А., Степанков В. С. Петро Дорошенко. Політичний портрет. Наукове видання / НАН України. Ін-т історії України. Київ: Темпора, 2011. 632 с.

25. Уривалкін О. М. Довідник з історії України. Київ: Дакор, КНТ, 2009. 1008 с.

26. Хрестоматія з історії України / Упоряд. та автор коментарів

О. М. Уривалкін. Київ: КНТ, 2007. 520 с.

27. Шандра В., Аркуша О. Україна в XIX столітті: доба модернізації / Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. Київ: Академперіодика, 2022. 706 с., 136 с. іл. (Україна. Нариси історії)

28. Шандра В., Аркуша О. Україна в XIX столітті: людність та імперії / НАН України. Інститут історії України. Київ: Академперіодика, 2022. 436 с., 96 с. іл. (Україна. Нариси історії)

29. Шейко В. М., Білоцерківський В.Я. Історія української культури: навч. посіб. 2-ге вид., виправл. Київ: Знання, 2010. 271 с.

30. Шлях з первісності у цивілізацію. Українські шати середньовіччя / НАН України, Інститут історії України. Київ: Академперіодика, 2023. 658 с., 136 с. іл. (Україна. Нариси історії).